

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340.134

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.11>

Горішній О. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Херсонського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Грінь А. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Херсонського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Мкртчян Р. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правових дисциплін
Херсонського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Стаття присвячена науковому дослідженню поняття юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства. Встановлено, що юридична відповідальність визначається як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних і юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою. В аграрному праві юридична відповідальність є комплексним правовим інститутом, що охоплює систему різногалузевих норм, які закріплюють види та порядок застосування заходів за порушення аграрного законодавства. Юридична відповідальність за аграрні правопорушення поділяється види за галузевою ознакою, а саме на адміністративну, кримінальну, майнову, дисциплінарну, матеріальну. Визначено, що юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства – це є комплексний міжгалузевий інститут до складу якого входять юридичні норми, що закріплюють види та засоби, порядок застосування заходів за порушення у сільськогосподарському виробництві. Види й засоби відповідальності порушників норм аграрного законодавства врегульовані нормами різних галузей права. Вони мають міжгалузеву або загально-правову сферу дії, тому їх активно застосовують з метою охорони правопорядку в аграрному секторі економіки. Встановлено, що підставою відповідальності є порушення правил поведінки, що аграрні правовідносини. Тобто, наявність протиправного діяння і наявність вини щодо скоєного правопорушення. Крім того, підставою застосування юридичної відповідальності за порушення норм аграрного права слід назвати і правозастосовний акт винесений відповідним уповноваженим органом (наказ, постанова, вирок тощо). Визначено, що за вчинені правопорушення, законодавством передбачено такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, матеріальна, майнова, адміністративна, кримінальна. Зроблено висновок, що під час застосування юридичної відповідальності перед суб'єктами уповноваженими на застосування норм права стоїть завдання щодо вирішення питання який саме вид юридичної відповідальності слід засотувати і чи це дозволить досягти мети з якою вона застосовується до правопорушника. Тобто, під час визначення видів і заходів відповідальності враховується багато факторів, головним з яких виступає яке саме неправомірне діяння вчинено.

Ключові слова: юридична відповідальність, аграрне законодавство, правопорушення, сільськогосподарський кооператив, фермерське господарство, стягнення, проступок, підстава відповідальності.

Horishniy O. O., Grin A. A., Mkrtchyan R. S. Legal liability for violation of agricultural legislation

Abstract. The article is devoted to the scientific study of the concept of legal liability for violation of agrarian legislation. It is established that legal liability is defined as a type of social liability, the essence of which is the application of sanctions provided for by law to offenders (individuals and legal entities), which are provided for by law and are enforced by the state. In agrarian law, legal liability is a complex legal institution that encompasses a system of multi-branch norms that establish the types and procedure for applying measures for violation of agrarian legislation. Legal liability for agrarian offenses is divided into types by industry, namely, administrative, criminal, property, disciplinary, material. It is determined that legal liability for violation of agrarian legislation is a complex inter-branch institution that includes legal norms that establish the types and means, the procedure for applying measures for violations in agricultural production. Types and means of liability of violators of agrarian legislation are regulated by norms of various branches of law. They have an inter-branch or general legal scope, therefore they are actively used to protect law and order in the agrarian sector of the economy. It has been established that the basis for liability is a violation of the rules of conduct, that is, agrarian legal relations. That is, the presence of an illegal act and the presence of guilt in relation to the committed offense. In addition, the basis for applying legal liability for violation of the norms of agrarian law should be called a law enforcement act issued by the relevant authority (order, resolution, verdict, etc.). It has been determined that for committed offenses, the legislation provides for the following types of legal liability: disciplinary, material, property, administrative, criminal. It has been concluded that when applying legal liability, the subjects authorized to apply the norms of law face the task of resolving the issue of what type of legal liability should be imposed and whether this will allow achieving the goal for which it is applied to the offender. That is, when determining the types and measures of liability, many factors are taken into account, the main one of which is what kind of illegal act was committed.

Key words: *legal liability, agrarian legislation, offense, agricultural cooperative, farm, recovery, misdemeanor, basis for liability.*

Вступ. Одним із засобів забезпечення законності і правопорядку є юридична відповідальність і на сьогодні можна стверджувати, що це найефективніший з інструментів, що має державно-владний характер. Всі сфери суспільний відносин, які врегульовані нормами права передбачають юридичну відповідальність в тому числі це стосується аграрних правовідносин. Оскільки предмет аграрних правовідносин складається з взаємопов'язаних організаційно-управлінських, земельних, трудових та інших відносин, то їх різноманітність свідчить про те, що підстав для виникнення правовідносин відповідальності більш ніж вистачає. Джерела права, що регулюють аграрні правовідносини виражені у формі законів та підзаконних нормативно-правових актів. У своїй діяльності суб'єкти аграрних правовідносин досить часто вчиняють правопорушення, що є порушенням аграрного законодавства і стає підставою для притягнення їх до різних видів юридичною відповідальності. Тому, на нашу думку інститут юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства вимагає окремого аналізу і дослідження.

Метою статті є визначення на основі аналізу чинного законодавства та поглядів вчених особливостей юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інституту юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства присвячені праці таких вчених як Ю.П. Битяк, Н. С. Гавриш, І. П. Голосніченко, Л. В. Коваль, А.Т. Комзюк, В. К. Колпаков, Д. М. Овсянко, О. І. Остапенко, А. М. Шульга та інші.

Виклад основного матеріалу. У правовій науці юридична відповідальність визначається як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних і юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою.

Крім того, серед вчених є різні погляди на визначення даного інституту, але в цілому вони мають більше спільного ніж відмінного.

Так, на думку О.Ф. Скакун «Юридична відповідальність – передбачені законом вид і міра обов'язку правопорушника потерпіти від примусового державно-владного позбавлення благ психологічного, організаційного або майнового характеру у правовідносинах, що виникають між ним і державою із факту правопорушення» [2, с. 464].

С.В. Бобровник стверджує, що «Юридична відповідальність – це застосування в особли-

вому процесуальному порядку до особи, що вчинила правопорушення, засобів державного примусу, що передбачені санкцією правової норми» [1, с. 293].

Юридична відповідальність настає за порушення аграрного законодавства та являє собою комплексний правовий інститут, який складається із сукупності правових норм, котрі закріплюють види юридичної відповідальності. Ці норми мають міжгалузеву сферу дії, їх активно застосовують для охорони правопорядку в аграрному секторі економіки. Юридична відповідальність полягає в установленні для правопорушника певних негативних наслідків, слугує відновленню порушених прав і нерозривно пов'язана з негативною реакцією держави на правопорушення і на суб'єкта, що винний у вчиненні порушення [3, с. 134]

В аграрному праві юридична відповідальність є комплексним правовим інститутом, що охоплює систему різногалузевих норм, які закріплюють види та порядок застосування заходів за порушення аграрного законодавства. Юридична відповідальність за аграрні правопорушення поділяється на види за галузевою ознакою, а саме на адміністративну, кримінальну, майнову, дисциплінарну, матеріальну.

Підставою відповідальності є порушення правил поведінки, що регулюють здійснення виробничо-господарської та іншої діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. Тобто, аграрне право в питанні визначення підстав відповідальності встановлює наявність в діянні особи порушення норм аграрного законодавства. Це, на нашу думку, пряма вказівка на наявність у діянні особи, вини щодо скоєного правопорушення. Крім того, підставою застосування юридичної відповідальності за порушення норм аграрного права слід назвати і правозастосовний акт винесений відповідним уповноваженим органом (наказ, постанова, вирок тощо).

Під час застосування юридичної відповідальності перед суб'єктами уповноваженими на застосування норм права стоїть завдання щодо вирішення питання який саме вид юридичної відповідальності слід засотувати і чи це дозволить досягти мети з якою вона засто-

совується до правопорушника. Тобто, під час визначення видів і заходів відповідальності враховується багато факторів, головним з яких виступає яке саме неправомірне діяння вчинено.

Слід погодитись з Т.В. Дуюною, що суб'єктами відповідальності за порушення аграрного законодавства виступають власники особистих селянських господарств, та інші працівники сільськогосподарського виробництва, громадяни, що ведуть фермерське господарство, а також сільськогосподарські організації (підприємства, кооперативи, товариства тощо), основним видом діяльності яких є виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції. Правопорушення, які вчиняють ці суб'єкти, можуть бути порушенням правопорядку, передбаченого нормами різних галузей права, а також мати аграрно-правовий характер. Крім того, Т.В. Дуюнова зазначає, що забезпечення правопорядку в сільськогосподарському виробництві (господарське використання земельних ділянок, захист майнових та інших прав сільськогосподарських товаровиробників, охорона соціальних прав сільських мешканців) здійснюється не тільки за допомогою норм аграрного законодавства, а також заходами, що містяться в нормах цивільного, трудового, фінансового, адміністративного, кримінального законодавства [4, с. 27]

Так, до неправомірних діянь, що суперечать нормам аграрного законодавства, належать:

- екологічні правопорушення (порушення приписів про поліпшення сільськогосподарських земель, охорону ґрунтів та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві);

- порушення організаційних основ і правил ведення сільськогосподарського виробництва (недодержання правил внутрішнього розпорядку, ветеринарних правил обслуговування тварин, правил і норм техніки безпеки та виробничої санітарії, охорони здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств);

- заподіяння збитків майну сільськогосподарських підприємств.

Залежно від сфери аграрних правовідносин і наслідків завданих правопорушенням,

визначається вид юридичної відповідальності. Як зазначалося вище за вчинені правопорушення чинне законодавство передбачає такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, матеріальна, майнова, адміністративна, кримінальна. Доцільним буде розкрити кожен із зазначених видів.

Дисциплінарна відповідальність. Дисциплінарна відповідальність членів сільськогосподарських організацій і осіб, що працюють за трудовими договорами, за певні порушення організації праці, правил внутрішнього розпорядку врегульована трудовим і аграрним законодавством.

Заходами дисциплінарного стягнення за порушення трудової дисципліни відповідно до ст. 147 КЗпП визначено догану та звільнення [5].

Відповідно до ст. ст.148-149 КЗпП, при накладенні дисциплінарного стягнення, обов'язково враховуються тяжкість вчиненого проступку, обставини, за яких його вчинено, оцінку попередньої роботи та поведінки працівника. Порушник трудової дисципліни повинен надати пояснення, щоб визначити чи наявна його вина в даному проступку і чи варто застосовувати до нього стягнення. Стягнення накладається не пізніше одного місяця з дня виявлення, не враховуючи часу хвороби працівника або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців із дня вчинення проступку. За кожне порушення трудової дисципліни може бути накладене одне дисциплінарне стягнення [5].

Стосовно норм аграрного законодавства, то прикладом буде те, що фермерському господарстві трудова діяльність здійснюється на основі саморегулювання. Так, Закон України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» містять лише принципові положення про працю в селянському господарстві, а члени цього господарства самостійно визначають і регламентують свої трудові відносини, розробляючи правила внутрішнього трудового розпорядку свого господарства, в яких можуть визначати також заходи дисциплінарної відповідальності для порушників [6].

Тобто, вони можуть керуватись приписами про дисциплінарну відповідальність, що діють у сільськогосподарських підприємствах або сільськогосподарських кооперативах. Наприклад, у сільськогосподарських кооперативах дисциплінарні відносини регламентуються насамперед статутними нормами. Де, як правило, визначається, що член кооперативу зобов'язаний дотримуватися статуту, виконувати свої обов'язки перед господарством, сумлінно працювати, додержуватися трудової, виробничої, технологічної, санітарної дисципліни і правил техніки безпеки. Відповідно до ч. 2 ст. 166 ЦК України у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу й законом, член виробничого кооперативу може бути відрахований із кооперативу за рішенням загальних зборів [7].

Матеріальна відповідальність. На працівників аграрних підприємств поширюються норми трудового законодавства про матеріальну відповідальність працівників за шкоду, заподіяну ними підприємству, установі, організації під час виконання ними трудових обов'язків.

Так, відповідно до ст. 130 КЗпП матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну працівником підприємству, установі, організації під час виконання трудових обов'язків, покладається на працівника тільки за умови заподіяння прямої дійсної шкоди, якщо шкода заподіяна з його вини. Матеріальна відповідальність, як правило, обмежена певною частиною заробітку працівника. Крім того, ст. 131 КЗпП передбачає, що на працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яку можна віднести до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за неодержані підприємством доходи. При цьому адміністрація підприємства зобов'язується створити працівникам умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення повного збереження довіреного їм майна.

Стосовно аграрного законодавства, то матеріальна відповідальність осіб, що працюють в аграрному секторі економіки, визначається різними законами та нормативно-правовими актами. Т.В. Дуюнова зазначає,

що за Законом України «Про фермерське господарство», трудові відносини у фермерському господарстві визначаються і регулюються членами господарства. Порядок відшкодування шкоди, заподіяної їхніми діями своєму господарству, Закон не містить, що на нашу думку, є великим недоліком [4, с. 27].

Майнова відповідальність. Майнову відповідальність, несуть суб'єкти аграрних відносин за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань, тобто за порушення договірної дисципліни, сторони яка визначається умовами конкретного договору. Відсутність таких положень у договорі не звільняє винну сторону від відповідальності. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства передбачена в основному нормами, що містяться в цивільному, земельному й аграрному законодавствах. Так, Загальні положення про відшкодування збитків передбачено ст. 1166 ЦК, якою, зокрема, встановлено, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [7].

Крім того, відповідно до ст. 610 ЦК, порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) [7]. Тобто, суб'єкти аграрного права як учасники зобов'язальних правовідносин несуть відповідальність за порушення зобов'язань.

Щодо земельного законодавства, яке передбачає майнову відповідальність слід назвати ст. 152 Земельного кодексу, яка стосується того, що захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється, зокрема, відшкодуванням заподіяних збитків [8].

Адміністративна відповідальність. Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства – це комплекс негативних наслідків, що накладаються на правопорушника у вигляді стягнення компетентним органом державної влади за порушення встановленого порядку ведення товарного сільськогосподарського виробництва та

суб'єктивний обов'язок правопорушника зазнати цих негативних наслідків.

Цей вид відповідальності, за своєю суттю, покликаний забезпечити реагування держави на дрібні порушення у сфері агропромислового комплексу, які обумовлюють загрозу заподіяння або заподіюють незначну шкоду і зумовлюють необхідність застосування до винних осіб превентивні заходи.

Основним видом стягнення за адміністративні правопорушення у сфері аграрних правовідносин є адміністративний штраф, що накладається в установленому порядку уповноваженими органами і посадовими особами.

Адміністративній відповідальності за порушення аграрного законодавства підлягають як службові особи, так і особи, що вчинили проступки, не пов'язані з виконанням службових обов'язків. Наприклад, потрапи посівів і насаджень сільськогосподарських підприємств, невжиття заходів для боротьби з бур'янами та ін. Адміністративну відповідальність несуть посадові особи підприємств за порушення порядку й умов землекористування (невжиття заходів для охорони ґрунтів від ерозії, використання земельних ділянок не за їх цільовим призначенням).

Глава 9 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за правопорушення у сільському господарстві, порушення ветеринарно санітарних правил. До таких видів порушень у цій сфері діяльності належать: потрава посівів, сільськогосподарських псування або культур, знищення зібраного пошкодження врожаю насаджень сільськогосподарських підприємств, порушення правил боротьби з карантинними шкідниками, хворобами рослин і бур'янами, незаконні посіви і вирощування снотворного маку та коноплі, порушення правил щодо карантину тварин та інших санітарно-ветеринарних вимог, грубе порушення механізаторами правил технічної експлуатації тракторів, комбайнів, інших самохідних сільськогосподарських машин, правил техніки безпеки під час їх експлуатації [9].

Крім того, серед адміністративних правопорушень можна назвати ст. 52 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за

псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними матеріалами, неочищеними стічними водами, виробничими й іншими відходами, а також відсутність заходів щодо боротьби з бур'янами. Найчастішими порушеннями є використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в експлуатацію об'єктів, що негативно впливають на стан земель тощо [9].

Кримінальна відповідальність. Кримінальна відповідальність за порушення норм аграрного законодавства передбачена розділом 8 Кримінального кодексу за вчинення екологічних правопорушень та розділом 9 за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності [10]. Зрозуміло, що це стосується тих випадків коли це пов'язано з аграрними правовідносинами і завдає їм шкоду.

Такі протиправні діяння посягають на встановлений режим використання, відтворення і охорону земель, інших природних ресурсів, екологічну безпеку та нормативи екологічної безпеки. Тобто, кримінальна відповідальність як правило настає за правопорушення, що порушують порядок ефективного використання природних ресурсів, порушення норм екологічної безпеки тощо.

Висновки. Отже, юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства – це комплексний міжгалузевий інститут до складу якого входять юридичні норми, що закріплюють види та засоби, порядок засто-

сування заходів за порушення у сільськогосподарському виробництві. Види й засоби відповідальності порушників норм аграрного законодавства врегульовані нормами різних галузей права. Вони мають міжгалузеву або загально-правову сферу дії, тому їх активно застосовують з метою охорони правопорядку в аграрному секторі економіки.

Підставою відповідальності є порушення правил поведінки, що аграрні правовідносини. Тобто, наявність протиправного діяння і наявність вини щодо скоєного правопорушення. Крім того, підставою застосування юридичної відповідальності за порушення норм аграрного права слід назвати і правозастосовний акт винесений відповідним уповноваженим органом (наказ, постанова, вирок тощо).

Так, до неправомірних діянь, що суперечать нормам аграрного законодавства, належать: екологічні правопорушення (порушення приписів про поліпшення сільськогосподарських земель, охорону ґрунтів та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві); порушення організаційних основ і правил ведення сільськогосподарського виробництва (недодержання правил внутрішнього розпорядку, ветеринарних правил обслуговування тварин, правил і норм техніки безпеки та виробничої санітарії, охорони здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств); заподіяння збитків майну сільськогосподарських підприємств.

За вчинені правопорушення, законодавством передбачено такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, матеріальна, майнова, адміністративна, кримінальна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Загальна теорія держави і права./ред.: О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер. Рік видання : 2016. 400 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
3. Аграрне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2006. 448 с
4. Дууюнова Т. В. Види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 173. С. 26-31.
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 16.02.2025).
6. Про фермерське господарство : Закон України № 973-IV від 19.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 17.02.2025)

7. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: // zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.(дата звернення: 17.02.2025).
8. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 19.02.2025).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>(дата звернення: 21.02.2025).
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>(дата звернення: 24.02.2025).